

Bacheloroppgave

VPL05 Vernepleie

Alternativ, supplerende kommunikasjon for barn med autismespekterforstyrrelse/Agumentative and alternative communication for children with autism specter disorder

Tina Louise Moen Ness

Totalt antall sider inkludert forsiden: 39

Molde, 26.05.2021

Obligatorisk egenerklæring/gruppeerklæring

Den enkelte student er selv ansvarlig for å sette seg inn i hva som er lovlige hjelpemidler, retningslinjer for bruk av disse og regler om kildebruk. Erklæringen skal bevisstgjøre studentene på deres ansvar og hvilke konsekvenser fusk kan medføre. Manglende erklæring fritar ikke studentene fra sitt ansvar.

<i>Du/dere fyller ut erklæringen ved å klikke i ruten til høyre for den enkelte del 1-6:</i>		
1.	Jeg/vi erklærer herved at min/vår besvarelse er mitt/vårt eget arbeid, og at jeg/vi ikke har brukt andre kilder eller har mottatt annen hjelp enn det som er nevnt i besvarelsen.	☒
2.	Jeg/vi erklærer videre at denne besvarelsen: <ul style="list-style-type: none">• ikke har vært brukt til annen eksamen ved annen avdeling/universitet/høgskole innenlands eller utenlands.• ikke refererer til andres arbeid uten at det er oppgitt.• ikke refererer til eget tidligere arbeid uten at det er oppgitt.• har alle referansene oppgitt i litteraturlisten.• ikke er en kopi, duplikat eller avskrift av andres arbeid eller besvarelse.	☒
3.	Jeg/vi er kjent med at brudd på ovennevnte er å <u>betrakte som fusk</u> og kan medføre annullering av eksamen og utestengelse fra universiteter og høgskoler i Norge, jf. Universitets- og høgskoleloven §§4-7 og 4-8 og Forskrift om eksamen §§14 og 15.	☒
4.	Jeg/vi er kjent med at alle innleverte oppgaver kan bli plagiatkontrollert i URKUND, se Retningslinjer for elektronisk innlevering og publisering av studiepoenggivende studentoppgaver	☒
5.	Jeg/vi er kjent med at høgskolen vil behandle alle saker hvor det forligger mistanke om fusk etter høgskolens retningslinjer for behandling av saker om fusk	☒
6.	Jeg/vi har satt oss inn i regler og retningslinjer i bruk av kilder og referanser på biblioteket sine nettsider	☒

Personvern

Personopplysningsloven

Forskningsprosjekt som innebærer behandling av personopplysninger iht.

Personopplysningsloven skal meldes til Norsk senter for forskningsdata, NSD, for vurdering.

Har oppgaven vært vurdert av NSD?

ja nei

- Hvis ja:

Referansenummer:

- Hvis nei:

Jeg/vi erklærer at oppgaven ikke omfattes av Personopplysningsloven:

Helseforskningsloven

Dersom prosjektet faller inn under Helseforskningsloven, skal det også søkes om forhåndsgodkjenning fra Regionale komiteer for medisinsk og helsefaglig forskningsetikk, REK, i din region.

Har oppgaven vært til behandling hos REK?

ja nei

- Hvis ja:

Referansenummer:

Publiseringsavtale

Studiepoeng: 15

Veileder: Thrine Marie Nøst Bromstad

Fullmakt til elektronisk publisering av oppgaven

Forfatter(ne) har opphavsrett til oppgaven. Det betyr blant annet enerett til å gjøre verket tilgjengelig for allmennheten (Åndsverkloven. §2).

Alle oppgaver som fyller kriteriene vil bli registrert og publisert i Brage HiM med forfatter(ne)s godkjenning.

Oppgaver som er unntatt offentlighet eller båndlagt vil ikke bli publisert.

Jeg/vi gir herved Høgskolen i Molde en vederlagsfri rett til å gjøre oppgaven tilgjengelig for elektronisk publisering:

ja nei

Er oppgaven båndlagt (konfidensiell)?

ja nei

(Båndleggingsavtale må fylles ut)

- Hvis ja:

Kan oppgaven publiseres når båndleggingsperioden er over?

ja nei

Dato: 26.05.2021

Antall ord: 8462

Forord

**«Barn har ikke problemer,
de har bare ferdigheter
de ikke har lært å mestre enda».**

- Ben Furman

Innhold

1.0	Presentasjon av temaet	1
1.1	Bakgrunn for valg av tema.....	2
1.2	Avgrensning av oppgaven	2
1.3	Relevans for vernepleieryrket.....	3
2.0	Problemstilling	4
2.1	Forforståelse	4
3.0	Metode	6
3.1	Litteraturstudie.....	6
3.2	Litteratur og kildekritikk.....	6
3.3	Vitenskapelig forståelse.....	8
4.0	Litteraturpresentasjon	9
4.1	Autismespekterforstyrrelse	9
4.2	Hva er kommunikasjon.....	10
4.2.1	Kommunikasjonsmiljø.....	11
4.2.2	Kommunikasjonspartner	11
4.3	Tilrettelegging.....	13
4.4	Hva er alternativ, supplerende kommunikasjon?.....	14
4.4.1	Tre funksjonelle hovedgrupper.....	15
4.4.2	Kartlegging av ASK-behov	17
4.4.3	ASK-pyramiden.....	18
5.0	Drøfting	20
5.1	Case.....	20
5.2	Drøfting av case	20
6.0	Oppsummering	26
7.0	Litteraturpresentasjon	27

1.0 Presentasjon av temaet

Temaet for denne oppgaven er alternativ, supplerende kommunikasjon hos barn med autismespekterforstyrrelse.

Tale er den mest vanlige formen for menneskelig kommunikasjon. Men det finnes en stor minoritet av barn, ungdom og voksne som ikke er i stand, eller har en begrenset evne til å kommunisere og uttrykke seg i tale med andre mennesker. Alternativ og supplerende kommunikasjon er et kommunikasjonsverktøy som bidrar til at mennesker kan kunne utvikle seg et eget talespråk og ha muligheten til å bli forstått, samtidig som en vil kunne forstå andre (Tetzchner og Martinsen 2014).

Ifølge Utdanningsdirektoratet (2016) har mennesker som helt eller delvis mangler funksjonell tale, eller vansker innenfor språkforståelse der det er behov for ASK, rett til å kunne få benytte seg av kommunikasjonsformer og nødvendige kommunikasjonsmidler som egner seg til opplæringen. Hovedsakelig betyr det at individet skal få bruke den kommunikasjonsformen eller det kommunikasjonsmiddelet som kompenserer best for vanskene, og som gjør at vedkommende får uttrykt sine ønsker og behov. Mennesker med kommunikasjonsvansker og har utfordringer med å uttrykke seg, og kan oppleve å miste makten over sitt eget liv (Udir 2016). Opplæringsloven anses derfor som den mest sentrale loven som ta for seg rettigheter til mennesker med behov for ASK. Manglende forståelse og kunnskap rundt ASK bidrar til at mange mister sin mulighet til selvbestemmelse, samhandling og deltakelse med andre mennesker. Ubevist kan en frata individet muligheten til kommunikasjon og uttrykkelse, fordi en ikke har kompetanse om ASK og hvordan det skal tas i bruk.

For et barn som tar i bruk ASK vil muligheten til å påvirke omgivelsene og ta egne beslutninger øke betraktelig, og kan føre med seg følelse av selvstendighet og inkludering. Det å kunne være sosial og danne relasjoner med andre er viktig for at vi mennesker skal kunne vokse og utvikle oss. Mennesker utvikler seg gjennom samspill med andre, og er et reaktivt vesen, en slags mekanisme som reagerer på ytre stimuli (Bunkholdt 2007;29). ASK kan være en egnet metode for å gi den bistand og muligheten til å kommunisere og delta i hverdagen. ASK- hjelpemidler kan gi barnet mulighet til å ha en viss styring og makt over sitt eget liv (Tetzchner og Martinsen 2014). For eksempel kan ASK være med

på å forebygge forekomsten av situasjoner der barnet ikke får uttrykt sine ønsker og behov. Men det vil det kreve at de som skal kommunisere med barnet tilrettelegger for gode samspill og gode kommunikasjonsmuligheter. (Tetzchner og Martinsen 2014).

1.1 Bakgrunn for valg av tema

I begynnelsen av mitt studieforløp var temaet om alternativ, supplerende kommunikasjon noe jeg hadde lite kjennskap og kunnskap om. Etter praksisperiode på skole sammen med barn med autismespekterforstyrrelse, og undervisning om ASK, opplevde jeg dette som et svært spennende og interessant tema som jeg ønsket å innhente mer kunnskap og læring om. Etersom jeg har blitt mer oppmerksom på hva ASK er og dreier seg om, har jeg gjennom flere praksisperioder blitt mer bevisst på viktigheten av det å inkludere andre mennesker som har språk- og kommunikasjonsvansker. Mine opplevelser fra tidligere praksisperioder har gjort meg mer bevisst på viktigheten rundt det å danne og tilrettelegge for god kommunikasjon, samt hvordan den gode kommunikasjonen og relasjonen mellom fagperson og den som har behov for bruk av ASK er med på å påvirke funksjonen av tjenestetilbudet.

Å kunne ha muligheten til å uttrykke ønsker, følelser og behov er en viktig faktor for å oppleve god livskvalitet, da det bidrar å forebygge frustrasjon og negativ atferd. Hva hver enkelt definerer som god livskvalitet derimot, er subjektivt og varierer fra person til person (Rasmussen 2015;257).

1.2 Avgrensning av oppgaven

Problemstillingen i oppgaven er avgrenset til å omfatte barn med autismespekterforstyrrelse. De fleste barn med AFS har svake, avvikende eller manglende verbalspråklig ferdigheter. Noen av de er også nonverbale (Øzerk og Øzerk 2016;155). Jeg har valgt å ikke fokusere på noen spesifikke typer ASK, men heller valgt å se nærmere på hvordan en kan legge til rette for god alternativ og supplerende kommunikasjon for barn med AFS i en barnehage og grunnskole kontekst.

1.3 Relevans for vernepleieryrket

En vernepleier er kjent for å jobbe strukturert og målrettet. Men hvordan kan en vernepleier legge til rette for at barn med diagnosen AFS skal kunne oppleve å bli forstått, og forstå andre ved å ta i bruk kommunikasjonsverktøyet ASK? Som vernepleier arbeider man ofte i nært samarbeid med barn med ulike typer og graderinger av utviklingshemning/autisme, og har mye verdifull kunnskap om hvordan man kan stimulere til samhandling og kommunikasjon med barna. I samhandling med barn som har manglende eller ingen verbal tale kan det oppleves å være utfordrende å skulle ivareta andre viktige aspekter ved et vernepleierfaglig arbeid, slik som deltakelse, brukermedvirkning og medbestemmelse uten å ha noen form for kompetanse om, og kjenne til hvordan man kan tilrettelegge for bruk av ASK.

En av vernepleierens oppgaver og utfordringer er å etablere og utvikle former for samarbeid på tvers av store kognitive, kroppslige, emosjonelle, sansemessige, erfaringsmessige og verdimeslige forskjeller (Owren og Linde 2011;12). Den kompetansen innenfor kommunikasjon og bruken av ASK som vernepleieren har kan derfor bidra til å skape et godt samarbeid mellom barnet og vernepleieren, noe som også kan resultere til brukermedvirkning.

I dag arbeider mange vernepleiere med barn med AFS i ulike skoletjenester eller innen avlastning. Barn med AFS trenger systematisk hjelp til å lære grunnleggende kunnskaper og ferdigheter av betydning for å mestre tilværelsen og videre læring (Øzerk og Øzerk 2016:153). I slike tilfeller kan vernepleieren bidra med sitt målrettede arbeid og tilnærming, der målet vil dreie seg om å bidra til at barnet opplever selvstendighet, mestring og deltakelse i ulike situasjoner.

2.0 Problemstilling

Hvordan legge til rette for god alternativ, supplerende kommunikasjon for barn med autismespekterforstyrrelse?

I oppgaven vil jeg se på hvordan en kan legge til rette for god alternativ, supplerende kommunikasjon for barn med AFS, samtidig som jeg vil se på styrker og svakheter ved bruk av ASK.

For mennesker er språk et viktig kommunikasjonsredskap og språklig kommunikasjon er blant en av de viktigste ferdighetene som barn utvikler fra de er blitt født. De fleste barn med AFS opplever å ha forsinket eller avvikende språkutvikling (Øzerk og Øzerk 2016). Hos barn med AFS blir det fremstilt at deres kommunikasjonsferdigheter har betydelige mangler innenfor flere aspekter som ved kroppsspråk, mimikk og gester (Øzerk og Øzerk 2016). Kommunikasjonshjelpemidlet ASK kan bidra til å redusere det såkalte gapet mellom personens forutsetninger og samfunnets krav. Men dette avhenger av at barnet og deres kommunikasjonspartner behersker hjelpemidlet. Samtidig vil det være grunnleggende at partneren bidrar og viser interessen for kommunikasjonsverktøyet ASK og gir barnet rom til å kunne ta egne valg i hverdagen (Lunde 2009;23).

Arbeid med barn med AFS innebærer at en oppdaterer seg kunnskapsmessig og har en kontinuerlig kompetanseutvikling når det gjelder ulike behandlinger, treninger og opplæringstiltak. Studier viser at tidlig, intensivt, kvalitativ god og individuelt tilpasset trening og opplæring kan bidra til at mange barn med AFS i betydelig grad kan overkomme sine vansker, og lære og utvikle seg i merkbare grad (Øzerk og Øzerk 2016:53).

2.1 Forforståelse

Vi mennesker opparbeider oss en forforståelse der vi danner seg et spesifikt bilde av hva vi mener er virkeligheten (Aadland 2013;148). Vi forstår hverandre på bakgrunn av våre egne erfaringer, følelser og tanker. Denne forforståelsen bringer vi med oss inn i møte med

andre mennesker (Røkenes og Hanssen 2012;14). Min forforståelse er preget og formet ut ifra erfaringer gjennom yrkessammenheng, og i forbindelse med ulike praksisperioder under vernepleierutdanningen på Høgskolen i Molde. I denne forbindelsen har jeg også utviklet en mer faglig forforståelse. Jeg har erfart, samt opplevd barn med ulike utgangspunkt for bruken av ASK. Enkelte bruker ASK som en aktiv kommunikasjonsform og andre bruker det som en støtte for kommunikasjonen i hverdagen. I min første praksis på barneskole, fikk jeg innblikk hos tre ulike barn som brukte ASK-hjelpemidler på forskjellige vis. Her fikk jeg blant annet sett og erfart hvilken innvirkning ASK hadde på deres hverdag. Barna fikk være med å ta del i deres egen skolehverdag og fikk i større grad være med på å ta avgjørelser. ASK- hjelpemidler bidrar til at barn inkluderes, er med andre barn, deler erfaringer, bygger varige vennskap og blir anerkjent som en del av samfunnet (Skogdal 2015;219). Samtidig så handler det ikke bare om det barnet eller personen som tar i bruk ASK. Det kreves også blant annet deltakelse, interesse og engasjement også fra de i rundt (Skogdal 2015;219). Min erfaring gjør at jeg sitter med et inntrykk av at det er lite fokus på tilrettelegging for bruk av ASK. Jeg opplever at mye av fokuset ligger på å formidle informasjon, og i mindre grad på kommunikasjonen mellom to individer. Problemstillingen min i oppgaven påvirkes derfor mye utfra min egen nysgjerrighet på hvilken betydning ASK kan ha for barn med AFS, samt hvordan innvirkning det kan ha på deres deltakelse innenfor sosiale samhandlinger.

3.0 Metode

Min bacheloroppgave baserer seg på en litteraturstudie. Jeg anser litteraturstudie som den mest gunstige metoden å benytte i min oppgave, der jeg har tatt utgangspunkt i selve problemstillingen.

3.1 Litteraturstudie

Litteraturstudie er en kvalitativ studie, hvor jeg får innblikk i andre forfatters forskning, og kan ta til meg nyttig informasjon som er relevant til problemstillingen (Dalland 2017). Litteraturstudie innebærer ulike søkestrategier som for eksempel systematisk litteratursøk og snøballmetoden. Et systematisk litteratursøk handler om at man utfører et omfattende søk etter informasjon i flere databaser, med et bredt bruk av relevante søkeord. Snøballmetoden dreier seg om å ta i bruk en kilde for å finne en annen (Dalland 2017).

3.2 Litteratur og kildekritikk

For å kunne innhente den informasjonen som svarer på problemstillingen, har jeg utført en rekke kombinasjoner av systematisk litteratursøk, artikler og anbefalinger fra fagpersoner. Innledende benyttet jeg meg av pensum knyttet til vernepleierstudiet som var relevant til oppgaven og problemstillingen. Videre tok jeg form meg ulike begreper som er relevante for problemstillingen.

Som database har jeg benyttet meg av oria.no, der jeg tok for meg søkeordene *barn med autismespekterforstyrrelse, alternativ, supplerende kommunikasjon, autisme og språk, selvbestemmelse, sosial deltakelse og språk og kommunikasjonsvansker*. Søkeordene har jeg testet både hver for seg og sammen.

Gjennom bachelorskrivingen har jeg også benyttet meg av internettjenesten Google for å finne relevante nettsider som kunne bidra til å belyse problemstillingen. Her anvendte jeg søkeordene *ASK, kommunikasjon og autisme, autisme i barnehage, retten til å kommunisere, sosial deltakelse*. Søkene ga meg resultater som *ASK-Språkplan.no, Statped.no, Spiss.no, Utdanningsdirektoratet, Isaac.no og ASK-loftet.no*.

Mange av nettstedene hadde de samme fokusområdene og kunne tilby ulike fagartikler. For eksempel har du statped som er en statlig pedagogisk tjeneste som kan tilby spesialpedagogiske tjenester til barn, unge og voksne. Der kan man finne ulike artikler, som blant annet “samspill, lek og kommunikasjon” som omhandler det å legge til rette for taleteknologi som vei til økt deltakelse for små barn med kommunikasjonsutfordringer.

Issac er en internasjonal organisasjon også betegnet som international society for augmentativ and alternativ communication, der de arbeider og forsker rundt det å bedre kommunikasjonsmulighetene for barn og voksne med omfattende kommunikasjonsvansker (Issac). Spiss er en lignende virksomhet som arbeider og tilbyr spisskompetanse på tema knyttet til autismespektertilstander (Spiss). Der finner man blant annet artikkelen “å brygge bro”, skrevet av Endresen (2015) som handler om kommunikasjon med barn med autismespekterdiagnoser.

Jeg har igjennom søkeprosessen vært kritisk og samlet inn troverdige dataopplysninger som passer oppgaven. Ved bruk av litteraturstudie finnes det gode metoderegler og kunnskapskrav som skal bidra til å gi troverdig informasjon. Kildekritikk er derfor en måte som bidrar til å bekrefte om en kilde er troverdig eller ikke (Dalland 2017). Jeg har også forholdt meg til ny litteratur og brukt anerkjente nettsider som issac, statped, udir og spiss, noe som har bidratt til å sikre validitet i oppgaven.

Nøkkelord: Alternativ og supplerende kommunikasjon –autismespekterforstyrrelse– kommunikasjonsvansker – kommunikasjonspartner – tilrettelegging– deltakelse – opplæring.

3.3 Vitenskapelig forståelse

I den hermeneutiske måten å oppfatte forståelse på, befinner vi oss i en dynamisk prosess, i en hermeneutisk sirkel, der erkjennelse er en prosess mellom forståelse av helheten og deler av helheten (Ellingsen 2014; 33). Den hermeneutiske sirkelen beskriver helheten av som skjer når vi fortolker en tekst og danner oss en mening ut ifra tekstens innhold (Wifstad 2018). Vår forståelse konstrueres av våre erfaringer og kunnskaper, og når en situasjon utspiller seg, foretar vi vurderinger med utgangspunkt av de observasjonene og den kunnskapen vi har på det nåværende tidspunktet (Ellingsen 2014). Det kan blant annet handle om å fortolke ulike tekster mest mulig kreativt og innsiktsfullt, samtidig som en er nysgjerrig og åpen for de synsvinklene, motivene og meningene som fremtrer i tekstene (Aadland 2013). Dette er med på å utgjøre vårt forståelsesgrunnlag, som innen hermeneutikken kalles for for-forståelse (Ellingsen 2014;34). Etter hvert som en søker svar på problemstillingen i denne oppgaven vil en kunne oppdage noe nytt om temaet og kanskje danne seg en ny mening og oppfatning på noe som en trodde var annerledes.

4.0 Litteraturpresentasjon

4.1 Autismespekterforstyrrelse

Autisme, atypisk autisme og Asperger-syndrom blir som regel omtalt som autismespekterforstyrrelser (AFS) og går inn under kategorien “gjennomgripende utviklingsforstyrrelser” og kan ikke diagnostiseres ved hjelp av blodprøver og medisinske tester (Øzerk og Øzerk 2016). Eikeseth (2009) referert i Øzerk og Øzerk (2016) omtaler autisme på følgende måte:

“Autisme er en gjennomgripende utviklingsforstyrrelse som karakteriseres ved mangelfulle sosiale ferdigheter eller interesser, manglende kommunikasjon, samt høye forekomster av ritualist og stereotyp atferd” (s.23).

Med gjennomgripende utviklingsforstyrrelse menes det at flere av funksjonsområdene som utvikles med alderen blir berørt. De ulike vanskene vil komme til syne i løpet av de tre første leveårene og vil virke inn på andre aspekter i utviklingen (Øzerk og Øzerk 2016). Autisme anses som en nevrologisk forstyrrelse som skyldes av en funksjonssvikt i hjernen og viser seg å være arvelig. Forskning tyder på at det finnes store variasjoner i symptombildet. Dette er også en av årsakene til at det ble iverksatt en forskning, nettopp for å fange variasjonene (Øzerk og Øzerk 2016). I en statistikk viser det seg at det er store kjønnsforskjeller når det gjelder forekomsten av autismespekter forstyrrelser (Øzerk og Øzerk 2016). I en undersøkelse av 7-17 -åringer i Stockholm 2005 viser en statistikk lagt frem av Barnevik -Ollson, Gillberg og Fernell (2016) at AFS forekommer fire ganger høyere hos gutter enn hos jenter. Også i en senere amerikansk undersøkelse viser det seg at forekomsten av AFS blant gutter er fem ganger høyere enn blant jenter (Øzerk og Øzerk 2016:48). Alvorlighetsgraden på de autismerelaterte vanskene virker inn på barnas fungering i hverdagen både på hjemmefronten og i barnehagen eller skolen. Vanskene kan også ha en innvirkning på det sosiale livet til de som barnet omgås med i hverdagen (Tetzschner og Martinsen 2014). Dårlige språk- og kommunikasjonsferdigheter er et kjennetegn ved autisme og gjør det vanskelig å skulle etablere felles oppmerksomhet om noe og skape en felles kontekst. Variasjonene i ferdigheter er svært store både hos barn og voksne, selv de mest påfallende særtrekkene ved gruppen (Tetzschner og Martinsen 2014; 83).

4.2 Hva er kommunikasjon

Begrepet «kommunikasjon» kommer fra det latinske ordet «comunicare» som betyr å delaktiggjøre en annen, gjøre noe felles eller ha forbindelse med. Enklere sagt kan kommunikasjon beskrives som en utveksling av meningsfulle ord mellom to eller flere parter. Kommunikasjon kan både være verbal og nonverbal (Eide og Eide 2012).

Når vi kommuniserer med andre, skaper vi og utveksler vi mening. Vi meddeler oss selv og tar noe av vår egenverden med inn i det intersubjektive fellesskapet. Kommunikasjon mellom mennesker forekommer da atferd blir gitt mening. Mening blir skapt da vi danner en form for fellesskap (Røkenes og Hanssen 2012). Når vi kommuniserer, ønsker vi hovedsakelig å formidle et meningsfullt til budskap til den andre. En kommunikasjonsprosess inneholder to parter som sender og mottar budskap til og fra hverandre. Selve budskapet blir formidlet gjennom en så kalt kommunikasjonskanal, som kan bestå av ulike kroppslige kanaler i verbalt (språk/stemme) eller nonverbalt (ansiktuttrykk, handlinger) format. Avsender og mottaker vil på denne måten forstå hverandre og vet hverandres mening gjennom utvekslingen (Røkenes og Hanssen 2012).

I en mellommenneskelig kommunikasjon ønsker vi som regel å oppnå noe annet eller noe mer enn det å bare formidle informasjon og meninger til hverandre. For å kunne fremme samhandlingen handler vi utfra bestemte verdier, for eksempel tillit, trygget eller en følelse av kontakt med andre. Vi er i enkelte tilfeller opptatt av å styrke den andre utvikling, selvfølelse og evne til mestring (Røkenes og Hanssen 2012). Barn med AFS trenger som regel hjelp til å styrke sine verbalspråklige ferdigheter fordi de har som ofte vansker med ordforståelse og språklyder, som kan medføre glipp av mange komponenter i et sosialt samspill med andre (Øzerk og Øzerk 2016). Å kommunisere funksjonelt er avgjørende for å kunne delta aktivt i samfunnet og vil således påvirke både personlig utvikling og livskvalitet (Næss 2015;21). Barn med AFS har vansker med å oppfatte sosiale koder og forventninger blant jevnaldrende eller i spesifikke situasjoner (Tetzchner og Martinsen 2014). Å kommunisere med hverandre vil kunne være enklere dersom en kjenner til hverandres koder og meningskontekst. Dersom partene ikke kjenner til hverandre koder, kan ens atferd få en forvrengt mening (Røkenes og Hanssen 2012). For at en skal kunne utvikle språket og kommunikasjonsferdighetene, er ordforrådet et grunnleggende element og et viktig satsingsområde (Øzerk og Øzerk 2016;154).

4.2.1 Kommunikasjonsmiljø

For barn med AFS vil tilrettelegging av kommunikasjonsmiljøet være viktig. Det innebærer at barnet skal få muligheten til å uttrykke det en selv ønsker, når det ønsker det og med hvem det ønsker (Rasmussen 2015; 250). Språktegnene må være lett tilgjengelig både for ASK-brukerne, de voksne og de andre barna. På den måten vil også de kunne være gode språkmodeller for ASK-brukerne. For få til en vellykket ASK- intervensjon trenger barnet mange kompetente språkmodeller (Rasmussen 2015; 244). Det er også vi som ofte velger ut de aktuelle symbolene for ASK-brukerne. Vi har en enorm makt, og det vil være viktig at vi reflekterer godt og grundig over hvilke ord som er viktigst for barnet (Rasmussen 2015;250). Når man skal lykkes med et godt og aktivt kommunikasjonsmiljø ved bruk av ASK bør en ta utgangspunkt i hva ASK-brukeren synes er interessant å holde på med og hva synes de andre barna er interessant å holde på med (Rasmussen 2015; 251). Tematavler er en viktig del av kommunikasjonsmiljøet og bør være tilgjengelige ved forskjellige aktiviteter og i ulike spesialrom. I tillegg til tilgjengelige aktivitetssymboler bør symboler for følelser alltid være tilgjengelige (Rasmussen 2015; 250-251).

4.2.2 Kommunikasjonspartner

En kommunikasjonspartner kan være mangt. Det kan være alt fra en arbeidskollega, familie eller andre relasjoner. Din måte å kommunisere på i arbeid med mennesker preges både av hvem du er som person, og av den bestemte yrkesrollen du har (Røkenes og Hanssen 2012:242).

Hva som er god kommunikasjon, avhenger av hvem du snakker og utveksler med, hvor god kjennskap dere har til hverandre og hva målet med samtalen er. I arbeid med barn vil det være nødvendig å legge til rette og skape trygghet for at barnet skal kunne tørre å åpne seg, fortelle hva de tenker, føler, mener og opplever. Noen barn kan ofte oppleves å være mer åpne, spontane og direkte enn det de voksne er. Dette er og blir sett på som en sosial ressurs (Røkenes og Hanssen 2012). I møte med barn er det viktig å ha et åpent blikk som vil virke utviklende for dem og ikke krenkende. Hos barn med AFS er det vesentlig at fagpersonen er brukerorientert og ivaretar brukerperspektivet, det vil si at barnets opplevelser og dens egne valg.

Å ha gode kommunikasjonsferdigheter vil kunne hjelpe å forstå barnet lettere som en person, og kan resultere til at en kan gi bedre hjelp, støtte og stimulere den andres utvikling på best mulig måte (Eide og Eide 2017). For barn som mangler helt eller delvis et talespråk, vil kommunikasjonshjelpemiddelet ASK spille en særdeles viktig rolle for at barnet skal kunne ta del i situasjoner og påvirke sitt eget liv. En kommunikasjonspartner som tar i bruk og legger til rette for kommunikasjonsverktøy, bistår barnet til å kunne danne og oppleve gode relasjoner i assosiasjoner med andre, samtidig som det skaper muligheter der en både kan ivareta og utvikle sosiale nettverk (Gundersen og Moynahan 2006). Samhandling med andre mennesker og kvaliteten på selve samhandlingen kan for noe være avgjørende for ens livskvalitet. Når vi kommuniserer med andre, ønsker vi som oftest å formidle et budskap og ivareta andre verdier i samhandlingen (Gundersen og Moynahan 2006).

4.2.2.1 Hva kjennetegner en god kommunikasjonspartner

Barn som har vansker innen tale, språk og kommunikasjon trenger i stor grad tilrettelegging av miljøet. Samtidig vil de trenge andre mennesker som finner gleder i samspillet, ser muligheter og viktigheten i at kommunikasjonen utvikles (Statped 2013)

En god kommunikasjonspartner kan beskrives som entusiastisk, engasjert og lekende. I kommunikasjon med barn med behov for ASK, vil kommunikasjonspartneren ha en viktig rolle i å igangsette kommunikasjonen (Næss 2015; 32). Det innebærer både at en kommunikasjonspartner forsøker å ta tydelig initiativ som er tilpasset det enkelte barnet og at en har evnen til å kunne se til de kommunikative initiativene barnet tar (Karlsen mfl. 2015;188). ASK-brukere som viser utydelige initiativ, vil være spesielt avhengig av at kommunikasjonspartneren er oppmerksom på hvilke initiativ som må tas. Dersom kommunikasjonspartneren enser initiativet og ordsetter hvordan de tolker initiativet, vil dette resultere til at ASK-brukeren får en positiv respons på sitt initiativ (Karlsen mfl. 2015;189). Det er viktig at du som kommunikasjonspartner er bevisst på å måtte bidra for at kommunikasjonsutviklingen skal gå fremover, samtidig som du må kunne gi tid til å ta initiativ (Karlsen mfl. 2015;189). En god kommunikasjonspartner legger til rette for at barnet skal få muligheten til å kommunisere mest mulig, og oppmuntrer barnet til å fortelle mer, er spørrende og stiller spørsmål for å øke deres motivasjon (Karlsen mfl. 2015;189).

4.3 Tilrettelegging

En viktig forutsetning for god samhandling er å tilrettelegge miljøet, slik at det støtter opp under kommunikasjonen. Det er høyst ønskelig at barnet som tar i bruk ASK, skal få muligheten til å uttrykke det en ønsker, når det ønsker det og med hvem det ønsker å kommunisere med (Rasmussen 2015; 250). Det å ha et bevisst forhold til hvilke strategier som bidrar til å fremme kommunikasjonen vil i slike tilfeller være nødvendige. Vi kan ikke forvente at barnet som har manglende eller ingen form for talespråk, lærer å kommunisere med symboler dersom de ikke har gode modeller om tilrettelegger og tar i bruk den kommunikasjonsformen barnet skal lære seg. Vi mennesker lærer nytt språk bedre ved å kunne se og høre andre bruke det i naturlige og daglige situasjoner, og det vil derfor være viktig at andre barn og voksne tar i bruk den kommunikasjonsformen barnet tar i bruk eller skal lære seg i det daglige. (Rasmussen 2015; 250).

De som samhandler og kommuniserer mest med barnet vil ha en sterk innflytelse på deres mulighet til å kunne lære å kommunisere ved bruk av ASK. Desto flere i barnehagen og skolen tar i bruk symboler samtidig som de bruker talespråk, desto lettere blir det for barnet å kunne forstå hvordan ASK fungerer (Udir 2018). Bruken av ASK bidrar til økt likeverd og inkludering for de barna som har behov for et varig alternativt språk, samtidig som det også vil være en støtte på veien for de barna med forsinket språkutvikling. Det bidrar til at barnet forstår andre bedre og skaper flere muligheter til å uttrykke seg. Lek og rutinesituasjoner gjennom dagens anses som gode lærings situasjoner for barnet. Men læringen drives ikke alltid av selg selv og vil i noen tilfeller være avhengig at kommunikasjonspartneren er mottakelig og «på» i samhandlingen (Udir 2018). Vanligvis er det pedagoger og andre fagfolk som stadfester hvilke situasjoner, gjenstander og handlinger som skal tas i bruk for å kunne fremme utviklingen av den alternative kommunikasjonen i barnehage og skole, likeså i hjemmet. Når fagfolk skal velge situasjoner, må de ta utgangspunkt i hvor egnet situasjonen er for å utvikle en felles oppmerksomhet og utøve forskjellige språkhandlinger. Dagliglivets situasjoner er forskjellige og for tilretteleggingen av språktiltak, vil det være avgjørende hvordan de ulike situasjonene støtter språklæringen (Tetzchner og Martinsen 2014).

4.4 Hva er alternativ, supplerende kommunikasjon?

ASK is foremost a set of procedures and processes by which an individual's communication skills (i.e., production as well as comprehension) can be maximized for functional and effective communication (ASHA 2001:98).

Ifølge definisjonen til ASHA (2001) er alternativ, supplerende kommunikasjon forskjellige prosedyrer og fremgangsmåter som utøves for å lykkes i kommunikasjonen. Det har vært omdiskutert om hva ASK er og om ASK skal betegnes som et eget språk eller ikke. Hvorvidt ASK er et eget språk avhenger av hvilken forståelse som ligger i grunn (Næss 2015:26).

ASK består av ulike kommunikasjonsformer som erstatter talen, og anses som et supplement for mennesker som tar i bruk andre former for kommunikasjon enn direkte tale (Tetzschner og Martinsen 2014). *Alternativ kommunikasjon* vil si at individet har en annen måte å kommunisere på ansikt til ansikt enn tale. For eksempel gjennom manuelle, grafiske og materielle tegn. Disse eksemplene kan enten erstatte eller støtte talen. *Supplerende kommunikasjon* er støtte- eller hjelpekommunikasjon. At kommunikasjonen er supplerende tilsier at opplæring i alternative kommunikasjonsformer har en dobbelt målsetting med å fremme og støtte individets tale, samt å sikre en alternativ kommunikasjonsform, dersom individet ikke utvikler evnen til å snakke (Tetzchner og Martinsen 2014)

ASK kan hjelpe barnet til å kommunisere og uttrykke seg med andre, samtidig som det kan støtte og tydeliggjøre talen, slik at kommunikasjonspartneren forstår hva barnet sier (Tetzchner og Martinsen (2014). ASK er et supplement til eller for å erstatte verbal tale, men for barn med kommunikasjonsvansker er det ikke alltid like tilstrekkelig å få et ASK-hjelpemiddel eller et symbolsystem (Tetzchner og Martinsen 2014). ASK-hjelpemiddelet og symbolsystemene resulterer ikke av seg selv i funksjonell kommunikasjon. For å lykkes i kommunikasjonen er man i tillegg avhengig av en rekke andre faktorer knyttet til både individet og omgivelsene (Næss 2015;30). På bakgrunn av dette er det blitt utviklet ulike intervensjonstiltak for kommunikasjonspartnere til ASK-brukere, der hensikten er å redusere og forebygge barrierer, samt sikre støtte under samhandlingen (Soto 2012).

En mengde forskere presiserer at barn med kommunikasjonsvansker som praktiserer ASK, opplever begrenset deltakelse og kommunikasjon (Skogdal 2018;220). For at barn som praktiserer ASK skal få muligheten til et større opplevelses grunnlag, vil det være vesentlig å legge til rette for at barna skal kunne få velge ulike kommunikasjonspartnere. Da vil blant annet opplæring hos de jevnaldrende, personalet i barnehage/skole og i tillegg til familien være viktig (Næss 2015;34).

4.4.1 Tre funksjonelle hovedgrupper

Behovet for alternativ, supplerende kommunikasjon kan deles inn i tre funksjonelle hovedgrupper. Den alternative kommunikasjonsformen skiller ut fra hvilken funksjon mennesket har behov for, enten et uttrykksmiddel, støttespråk eller alternativspråk (Tetzchner og Martinsen 2014). Skillet mellom de ulike kommunikasjonsformene tar utgangspunkt i de ulike gradene av språkforståelse og de ulike forutsetningene for å kunne tilegne seg forståelse og bruk av tale (Tetzchner og Martinsen 2014;66).

Uttrykksmiddelgruppen

Mennesker som tilhører uttrykksmiddelgruppen opplever å ha et stort gap mellom hva de forstår av det andre sier, og det de selv er i stand til å uttrykke, noe som kommer av manglende kontroll over taleorganet. Mennesker som havner under denne gruppen vil ha et behov for en varig alternativ kommunikasjonsform, som de er i stand til å mestre gjennom hele livet (Tetzchner og Martinsen 2014).

Hovedfokuset er forholdet mellom talespråket i omgivelsene og den kommunikasjonsformen personen bruker til å uttrykke seg med, men forståelse av enkle og komplekse grafiske tegnsystemer (for eksempel piktogrammer eller blisstegn) og ortografisk skrift kan inngå i opplæringen (Tetzchner og Martinsen 2014;66).

Støttespråkgruppen

Denne gruppen deles inn i to undergrupper - utviklingsgruppen og situasjonsgruppen. Utviklingsgruppen får opplæring til å kunne utvikle og forstå tale. I denne gruppen vil de fleste ha mindre gjennomgripende vansker, og har derfor ikke behov for et varig alternativ til tale (Tetzchner og Martinsen 2014). For eksempel kan dette være barn som har sterkt forsinket språkutvikling, eller mennesker som opplever utfordringer med å finne de rette ordene (dyfasi). Formålet med utviklingsgruppen er å kunne fremme selve utviklingen av bruk og forståelse av tale, samtidig som den skal kunne være en støtte i menneskets utvikling mot en mestring av talespråket (Tetzchner og Martinsen 2014).

Situasjonsgruppen består av barn og voksne som har lært å snakke, men opplever utfordringer med å gjøre seg forstått på grunn av store artikulasjonsvansker. Støttespråkgruppen bruker ikke den alternative kommunikasjonsformen som hovedkommunikasjonsform, men som et hjelpemiddel til den eksisterende talen (Tetzchner og Martinsen 2014). Hovedmålet med støttespråkgruppen er å lære personen når det trenger å supplere talen sin og hvordan vedkommende kan ta i bruk alternative kommunikasjonsformer på en best mulig måte i ulike situasjoner (Tetzchner og Martinsen 2014).

Språkalternativgruppen

For mennesker som tilhører den språkalternativgruppen, vil den alternative kommunikasjonen være det språket de skal bruke gjennom hele livet, og det språket andre må bruke for å kunne kommunisere med dem. Det som kjennetegner språkalternativgruppen, er at alle bruker lite eller ingen form for tale når de kommuniserer (Tetzchner og Martinsen 2014). Et av hovedmålene ved språkalternativgruppen er at forholdene blir lagt til rette slik at individet skal kunne forstå og ta i bruk den alternative kommunikasjonen uten å måtte forstå det den andre sier. Det forutsetter at fagfolkene etablerer og legger til rette for et funksjonelt språkmiljø (Tetzchner og Martinsen 2014).

4.4.2 Kartlegging av ASK-behov

Å kartlegge er en prosess hvor det innhentes informasjon som skal støtte og rettlede oss til å ta gode valg når man skal tilrettelegge for kommunikasjon. Denne prosessen innebærer bruk av metoder, for eksempel samtaler, observasjoner, intervju, spørreskjema og standardiserte og ustandardiserte kartleggingsverktøy. Likeens innebærer den å identifisere de kommunikative ferdighetene, styrker og begrensninger hos menneskene som har nytte av ASK (Statped 2021).

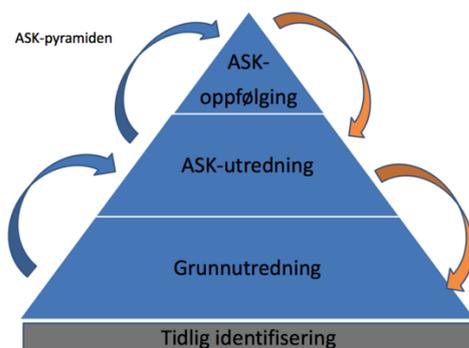
I en kartlegging av ASK-behov, er det nødvendig å innhente informasjon og kunnskap om både personen og miljøet rundt (Statped 2021). Mennesker som har behov for alternativ, supplerende kommunikasjon finnes i alle aldre, både barn, unge og voksne. Mennesker er ulike og vil derfor ha svært ulike forutsetningen både innen det språklige, motoriske, forståelsesmessige og det syns- og hørselsmessige. En grundig kartlegging vil derfor være nødvendig for å skaffe en oversikt over personens ferdigheter på forskjellige områder, samt av omgivelsene og kommunikasjonspartnere. I tillegg er det viktig å inkludere personens interesser i kartleggingen. Dette er fordi vi alle har ulik drivkraft når det kommer til å samhandle med andre og de fleste foretrekker som oftest å snakke om temaer som interesserer dem (Isaac). Målet med kartlegging er å sørge for å finne gode løsninger til de som har nytte av ASK og kunne tilrettelegge ut ifra hver enkeltes behov. For de som allerede bruker ASK, handler det om å gi riktig oppfølging. Videre oppfølging vil være vesentlig for eventuelle endringer i behovet, slik at tiltakene vil til enhver tid være korrekt tilpasset til brukeren (Statped 2021).

Vernepleierens arbeidsmodell er et eksepsjonelt kartleggingsverktøy som beskriver de fire ulike fasene kartlegging, målvalg, tiltaksarbeid og evaluering. I den første fasen vil en komme over et problem eller område der en ønsker å innhente mer informasjon om. Her vil tjenesteutøverens oppgave være å beskrive, samt vurdere hvordan situasjonene er (FO 2008). Videre i fase to skal tjenesteutøver kunne definere hvordan en ønsker situasjonen skal være og reflektere over hvilke prioriteringer, mål og hensyn som burde vært ivaretatt bedre. Deretter skal fagpersonellet i fase tre handle ut ifra de måtene de tror vil kunne forårsake endringer eller ivareta hensynene bedre. I den siste fasen skal tjenesteutøverne innhente og evaluere informasjon som kan konstatere om handlemåtene har ført til ønsket endring eller bedre ivaretagelse av hensynene (FO 2008).

Informasjonen som fagpersonellet innhenter, gir grunnlag for å kunne vurdere situasjonene på nytt og tilpasse arbeidet etter individets behov. Vera kan brukes både på individ, gruppe og system nivå. Alle fasene i prosessen skal gjennomføres i samarbeid med individet eller pårørende, for å kunne gi et helhetlig og tilpasset tjenestetilbud til hver enkelt (Owren og Linde 2011:68).

4.4.3 ASK-pyramiden

Kartlegging og utredning er en nødvendig prosess for å kunne finne den kommunikasjonsformen som passer det bestemte barnet. Gjennom kartlegging innhenter vi ulike opplysninger som vil kunne være avgjørende for å kunne gi gode anbefalinger om egnede tiltak (Stadskleiv 2015;75). I en god og anstendig kartlegging vil det være mange faktorer å ta hensyn til for å kunne finne den rette kommunikasjonsløsningen. Oslo Universitetssykehus (OUS) har derfor utviklet en modell for utredning av ASK-løsninger. Pyramiden består av fire deler og illustrerer løpet i en kartleggingsprosess (Stadskleiv 2015; 75).

OUS-pyramiden for ASK-kartlegging (Stadskleiv, Schiørbeck, Seeland & Lillehaug, 2014).

Tidlig identifisering: Grunnmuren i pyramiden er tidlig identifisering og er utgangspunktet for den videre kartleggingen av de som kan ha behov for ASK. I praksis vil dette bety at barn som er i fare for å ikke kunne utvikle et funksjonelt talespråk skal kunne oppdages tidligst mulig for å nettopp sikre at tiltaket skal kunne iverksettes raskt (Stadskleiv 2015;77).

Grunnutredning: Det andre nivået i pyramiden er grunnutredning som anses som en bred form for kartlegging som tar for seg mange områder, for å kunne tilrettelegge og ty til riktig hjelp. Her vil også kunnskap om sykdom, helse, smerter, motorikk, kommunikasjon, kognisjon og miljøforhold være viktig å ha en oversikt over, da dette er faktorer som vil kunne påvirke dagsformen og evne til kommunikasjon og samspill med andre (Stadskleiv 2015; 79). Den kunnskapen vi innhenter fra grunnutredning vil være essensielt for selve ASK-utredningen, som skal kunne utformes på de funnene fra grunnutredningen.

ASK kartlegging: Formålet med en ASK-kartlegging er å finne frem til løsninger som gir barnet best mulig tilpasset kommunikasjonsform, som skal bidra til å innrette dets forutsetninger. Her vil det være viktig å tenke på at barnet skal kunne mestre å bruke den selvstendig, dersom muligheten for det er der (Stadskleiv 2015; 76). ASK-kartlegging kan anses som en utprøvningsperiode, der tiltakene testes og justeres for å finne den best mulig egnet og tilpasset brukeren av tiltaket. I tillegg skal en vurdere hvor komplekst innholdet skal utformes. Dette må tilpasses ut ifra barnets språkforståelse og kommunikasjonsevne (Stadskleiv 2015;76). Språk og kommunikasjon er i stadig utvikling hos barn, og de tiltakene som var tilpasset på ett tidspunkt, vil ikke nødvendigvis være best egnet i fremtiden. Det er dermed viktig at tiltakene reguleres og videreutvikles. Dette inngår i ASK-oppfølgingen. I enkelte tilfelle vil vi også kunne se valg av egnet hjelpemiddel være en del av utredningen (Stadskleiv 2015; 76).

ASK oppfølging: Det øverste nivået i pyramiden tar for seg oppfølgingen av de løsningene man kom fram til i utredningen. Stadskleiv (2015;105) indikerer at det er nødvendig å evaluere tiltaket underveis. Det er ikke alltid løsningen vil fungerer slik en hadde tenkt, og må derfor rekartlegge eller prøve ut nye løsninger. Samtidig vil det være nødvendig med en ny kartlegging etter en tidsperiode. Som individer utvikler vi oss og våre forutsetninger forandres, og tiltakene vil nødvendigvis ikke være gode nok lengre. For å sikre at oppfølgingen av ASK er god, anbefales det å ta i bruk en kommunikasjonsplan som ivaretar alle områdene som er nevnt ovenfor (Stadskleiv 2015;105).

5.0 Drøfting

5.1 Case

Isak er en gutt på 3 år og bor sammen med sin mor, far og eldre søster. Han har gått litt over 1 år på en småbarnsavdeling sammen med 9 andre jevnaldrende barn. Isak har diagnosen autismspekterforstyrrelse og ligger et stykke bak sine jevnaldrende språklig, og hans generelle utvikling ble også anslått å være noe forsinket. Han har vansker innenfor områdene kommunikasjon, sosial kompetanse og motorikk. Innenfor disse områdene fungerer Isak i gjennomsnittlig som et barn i 1 til 2 årsalderen. Språkmessig kan han benevne konkrete gjenstander (som bil og stol) og bilder (som viser dyr og blomster), men har vansker med å beskrive hendelser og svare på enkle spørsmål. I tillegg har Isak store vansker med felles oppmerksomhet og blikkontakt, samt at han er sensitiv til høye lyder og støy.

På grunn av sine forutsetninger faller Isak innenfor alternativ språkgruppe, der behovet er et kommunikasjonshjelpemiddel som varer livet ut. Isak har behov for bistand gjennom hele dagen, og i det siste halvåret har det vært ansatt en assistent i 100% stilling som har gitt Isak en ekstra støtte. Isak trenger nå et godt tilrettelagt tilbud i barnehagen, og det har vært omdiskutert det å sette i gang prosessen med å finne en kommunikasjonsform som kan passe til Isak sine forutsetninger. Spørsmålet her blir hvordan kan vi gjennom tilrettelegging for bruk av ASK gi Isak muligheten til å kommunisere i barnehagen?

5.2 Drøfting av case

Ut ifra casen kan vi se at Isak er diagnostisert med autismspekterforstyrrelse. Han har et talespråk som tilsvarer gjennomsnittsalderen 2 år og har vansker med å kommunisere med jevnaldrende barn. For at vi skal kunne tilrettelegge gode kommunikasjonsmuligheter i barnehagen for Isak, vil det være hensiktsmessig å starte med en grundig kartlegging ved hjelp av OUS pyramiden, for å tilpasse et godt kommunikasjonshjelpemiddel som kan støtte Isak gjennom samhandling (Stadskleiv 2015;75). En god ASK-kartlegging bygger på resultater fra en tidligere grunnutredning. Grunnutredningen tar for seg områder som helse, motorikk, kommunikasjon, kognisjon og miljøforhold (Stadskleiv 2015), og når en

skal kartlegge de motoriske ferdighetene til Isak, vil en kunne se hvilke kommunikasjonshjelpemiddel som er aktuelle ut ifra de forutsetningene han har til å styre. For eksempel om Isak har en upresis håndmotorikk, vil det være ugunstig å tilrettelegge håndtegn som primær kommunikasjonsform (Isaac). Barn med AFS opplever å ha forsinket eller avvikende språkutvikling (Øzerk og Øzerk 2013;66), og det vil derfor være naturlig å ta i bruk verktøy som både er alderssvarende og tilpasset barnets utviklingstrinn (Statped 2013). Selve kartleggingen og utredningen trenger nødvendigvis ikke å dreie seg om å finne ut om Isak har behov for ASK, men kan bidra til å gjøre rede for hvilken kommunikasjonsform som er best for han (Statped 2013). ASK er ment som et hjelpemiddel for å inkludere barnet i miljøet og legge til rette for dannelsen av relasjon. En tidlig start kan bidra til å fremme læring, språkutvikling, funksjonell kommunikasjon og sosialt samspill. Men selv om ASK bidra til mye positivt for Isak, vil det være avgjørende å igangsette prosessen tidlig. Desto senere i utviklingsløpet en tar bruk ASK, desto vanskeligere vil det være for Isak å danne kjensel og relasjon med andre jevnaldrende barn (Statped 2013).

Hverdagen til Isak preges selvsagt av kommunikasjonsvanskene og hans manglende verbale språk. For Isak vil det være viktig at personene i rundt han evner å kunne tolke, kommunisere og legge til rette for en god arena til samhandling på hans prinsipper. Ferdighetene til Isak og menneskene i omgivelsene må ses i sammenheng, fordi omgivelsenes kjennskap til hans kommunikasjon er en forutsetning for at han skal bli forstått (Tetzschner og Martinsen 2014;119). Mange av personalet i avdelingen føler seg usikker på hvordan de skal kommunisere med Isak. Det vil derfor være nødvendig å legge til rette for en rammeplan, der menneskene som blir å være rundt Isak får opplæring og kunnskaper om han, hans kommunikasjon og ASK med jevnlike mellomrom. Konsekvensen av lite kunnskap om ASK er at barnet som helt eller delvis mangler tale møter fagpersoner som ikke kan bistå med hjelp (Tetzschner og Martinsen 2014).

Det finnes mange ulike former for alternativ, supplerende kommunikasjon, og når vi skal igangsette en ASK-kartlegging for Isak vil det være viktig å bemerke seg hva som vekker hans interesse og ta det i betraktning av tilretteleggingen. For eksempel vet vi at Isak tar i bruk bilder i sin daglige kommunikasjon og at han kan være sensitiv til lyder. Tematavler er en plansje med ulike grafiske symboler som har de viktigste ordene man bruker i en konkret situasjon. Som oftest skriver man ut tematavler og tar de i bruk i den aktuelle

aktiviteten. Når vi bruker symbolene som står på tavlen, peker den voksne på symbolet samtidig som en sier ordet. Dette kalles for å «pekesnakke» (Statped 2013). Men når det er sagt vil det for noen barn være vanskelig å forholde seg til mange grafiske symboler på en gang. Både utviklingsnivå, motorikk og syn er avgjørende faktorer når man skal velge antall symboler. For Isak som har en utvikling tilsvarende en toåring, samt motoriske vansker vil det noen ganger være nyttig å ha enkeltsymboler tilgjengelig. Ved å ta i bruk enkeltsymboler, vil muligheten for at Isak husker og lærer symbolene bedre være større, samtidig som det kan bidra til at han opplever mestring i kommunikasjonen. Likevel vil det være viktig å hele tiden ha fokus på at han vil kunne trenge flere ord for å utvikle sitt ordforråd. Selv om denne kommunikasjonsformen kan fungere for Isak på nåværende tidspunkt, vil hans kommunikasjonsbehov øke med alderen. Det vil derfor være viktig å tenke fremover og utarbeide kommunikasjonsformer som vi tror Isak vil kunne beherske, og ta nytte av i kommunikasjon med ulike mennesker både i dag og i fremtiden (Statped 2013). Eksempler på andre kommunikasjonsformer er Pegasus og sosiale historier. Pegasus er en talemaskin som bidrar til læring gjennom lek og stimulere barnets språk og kommunikasjonsutvikling (Statped 2013). Sosiale historier kan benyttes som en metode for å lære barn ulike sosiale ferdigheter gjennom bilder og korte setninger (Språkhjertet 2021). Det er ikke alltid like lett å skulle velge i en jungel av mulige hjelpemidler og metoder, og det kan derfor være fornuftig å inkludere en fagperson som har erfaring med ASK (Statped 2013).

I og med at språk og kommunikasjon er i kontinuerlig utvikling hos barn, bør en god ASK-kartlegging bestå av jevnlig oppfølgingstidspunkter for blant annet rekartlegging (Stadkleiv 2015; 76, 105). For å sikre jevnlig oppfølging, kan det være nyttig å utvikle en individuell kommunikasjonsplan. En kommunikasjonsplan vil inneholde informasjon om Isak sin nåværende kommunikasjonsform og en beskrivelse av eventuelle hjelpemidler som er iverksatt. Videre vil den kunne gi tydelige opplysninger om hva visjonen og målet fremover er (Stadkleiv 2015). En oversikt som dette vil kunne gi oss en oversikt over Isak sin utvikling av kommunikasjonsferdigheter.

Ved en ASK-kartlegging må man starte med å ta stilling til hvilke områder det er nødvendig å vite noe om for å kunne gi riktigst mulig hjelp (Stadkleiv 2015;75). Når vi har funnet motiverende situasjoner, skaffet hjelpemidler og funnet vokabularer, må vi tenke og se for oss hvordan vi kan legge til rette for at Isak skal kunne mestre å kommunisere.

Barn med språk- og kommunikasjonsvansker får sjeldent mange muligheter til å kommunisere (Statped 2013). Det vil derfor være viktig at barnehagen legger til rette for at Isak skal få kommunisere mest mulig. Tilrettelegging for bruk av ASK i lek og i spisesituasjoner kan være gunstig i forhold til god læring og utvikling hos Isak. Barn lærer bedre dersom vi snakker, forklarer, leser, leker eller gjør dagligdagse ting (Statped 2013; 23). Rammeplanen for barnehagen presiserer at barnehagen skal: «*tilrettelegge for meningsfulle opplevelser, og skape tid og rom for bruk av nonverbalt og verbalt språk i hverdagsaktiviteter, lek og i mer tilrettelagte situasjoner*» (Kunnskapsdepartementet 2006, s. 35). Men samtidig vet vi at opplæring og tilrettelegging kan være noe begrenset i en barnehage på grunn av manglende ressurser og tid. Prioritering kan falle på andre gjøremål før en prioriterer tilrettelegging og opplæring for bruk av ASK- hjelpemidler. Dette kan skape situasjoner der Isak ikke får benyttet seg av ASK- hjelpemidlet og i verste fall utvikle lært hjelpeløshet (Tetzchner og Martinsen 2014).

Talespråket blir stadig en viktigere del av samspillet og leken. Dette vil kunne resultere til at Isak og andre barn som ikke har eller har nedsatt talespråk sliter med å komme inn i de sosiale samspillene (Statped 2013). Observasjoner viser at Isak sitter mye for seg selv og leker, og kommer sjeldent inn i de sosiale samspillene med de andre barna. På hjemmefronten er det som oftest foreldrene og den eldre søsteren som tar initiativ til samspill med Isak. Barn med AFS opplever vansker med å relatere seg og henvender seg sjeldent til andre mennesker (Tetzchner og Martinsen 2014;81). Dermed vil de sosiale relasjonene Isak tilegner seg hjemme og i barnehagen, basere seg på den andres innsats for å skape og vedlikeholde forholdet. Hjemme er mor og far aktiv med å inkludere Isak i de dagligdagse aktivitetene, som for eksempel matlaging for å lære begreper. Barn liker og lærer gjerne bedre gjennom gjentakelser (Statped 2013). Det vil derfor viktig at barnehagen og de voksne kommunikasjonspartnerne legger til rette for samspill og lek som tar utgangspunkt i Isak sin kommunikasjonsform, da dette kan fremme utvikling samtidig som de vil anses som gode rollemodeller for Isak (Karlsen mfl. 2015; 187-188). Likevel vil det viktigste være er at kommunikasjon skjer, og at den forgår på en måte som gjør at Isak får de utviklingsmulighetene som ligger i det å kunne kommunisere (Statped 2013;10).

Fordelen med ASK er at den skaper muligheter. Den skaper muligheter til selvbestemmelse, ytring, samhandling, inkludering og samhörighet. Men til tross for at ASK skaper muligheter, vil den ikke fungere av seg selv som en funksjonell kommunikasjon. ASK er blant annet avhengig av en rekke faktorer knyttet til individet selv og omgivelsene (Næss 2015;30). Også kompetansen hos den enkelte kommunikasjonspartner spiller en særdeles viktig rolle. Er personen lærevillig og interessert i ASK? Er partneren engasjert og ser virkningen ASK kan ha for hver enkelt med kommunikasjonsvansker? Dette er spørsmål som er avgjørende for at kommunikasjonen skal lykkes (Næss 2015;30).

Vi vet at Isak har oppnådd god kontakt og samhandling med en av assistentene i barnehagen. Kvaliteten på relasjonen mellom han og henne vil ha en stor betydning for om Isak endrer seg i en positiv retning (Røkenes og Hanssen 2012). Barn som står i fare for å ikke kunne anvende talespråk selv, er avhengig av at vi viser dem hvordan de kan uttrykke seg ved hjelp av ASK. Når ASK-hjelpemidler blir anvendt på riktig måte og miljøet legger til rette for bruken av ASK, kan dette bidra til å stryke samhandlingen og den sosiale deltakelsen til Isak (Næss 2015; 28). Enkelte barn har også behov for hjelp og støtte fra voksne for å kunne inkluderes i leken (Statped 2013). I slike situasjoner kan vi nyttiggjøre Isak og assistentens gode relasjon, der den voksne bidrar og tilrettelegger leken. Assistenten kan opptre som en medspiller og bistå Isak slik at han kan mestre, samt oppleve trivsel i ulike lekesituasjoner med andre jevnaldrende. For eksempel kan Isak trenge hjelp til å tolke signaler fra andre lekekamerater, forstå hva som skjer og hva leken dreier seg om. Assistenten kan i slike situasjoner også hjelpe Isak med å fortelle hans tanker, meninger og intensjoner, slik at både Isak og de andre barna opplever han som en aktiv deltaker i leken (Statped 2013).

For at assistenten skal kunne bistå Isak med å fremme hans meninger og intensjoner i lek vil avhenge av kvaliteten på relasjon mellom henne og han. I en trygg relasjon vil det være lettere å få en gjensidig forståelse av hverandre. Når du forstår, kan du også handle på en mer lønnsom og givende måte ovenfor den andre (Røkenes og Hanssen 2012). Dersom assistentens handlinger er knyttet til hennes forståelse av Isak, vil også hennes handlinger ha en positiv innvirkning på deres relasjon. Når assistentens handlinger bidrar til å styrke relasjonen, vil både hun og Isak kunne komme inn i en god samhandlingssirkel. Denne samhandlingssirkelen skaper og gir rom for en positiv utvikling og endring i form av Isak

sine utfordringer innen kommunikasjon og samspill med andre (Røkenes og Hanssen 2012). Men samtidig vet vi at Isak ofte kan trekke seg ut fra sosiale sammenkomster hvor det forekommer en felles oppmerksomhet og mye støy. Et alternativ kan være å teste samhandling med en mindre gruppe eller med bare de to, hvor det forekommer lek som Isak interesserer seg for. Barn med AFS kan ofte ha vansker med å opprettholde oppmerksomheten og konsentrasjonen rundt leker og samtaler de ikke interesserer seg for (Endresen 2015). Samtidig som barnets interesser er et nyttig satsingsområde med tanke på samspill og lek, må også barnet kunne venne seg til nye aktiviteter før de vil kunne like dem (Statped 2013).

I en studie av Light, Collier og Parnes (1985) kom det frem at en gruppe barn i alderen fire- seks år med manglende talespråk, brukte flere kommunikative uttrykk da situasjonen var lagt til rette og kommunikasjonspartneren var aktiv. Men når barnegruppa var sammen uten noen tilrettelegging fra kommunikasjonspartnerens side, ble det observert færre kommunikative uttrykk hos barna enn da kommunikasjonspartneren var delaktig i samhandlingen (Karlsen m.fl 2015;190). På en side kan det derfor synes å være viktig at assistenten tar ansvaret for å ta initiativ til leken sammen med Isak og de andre barna. Men samtidig kan det ses som en utfordring fordi assistenten inntar en rolle som fort kan blir for dominerende i samhandlingen (Næss 2015; 32). En av assistentens viktigste oppgave vil være å forholde seg på en måte som fremmer læring, utvikling og mestring hos Isak, samtidig som hun evner å gjøre aktivitetene morsomme og meningsfulle for han (Røkenes og Hanssen 2012).

For å sikre at Isak får tilrettelagt gode kommunikasjonsmuligheter i barnehagen som bidrar til framtreende utvikling, er det viktig at barnehagen og foreldrene legger til rette for et godt samarbeid. Nærfamilie anses å være en av barnets viktigste ressurs for å lære å kommunisere, og samarbeid med hjemmet er derfor viktig for å støtte Isak sin utvikling. Foreldrenes nærhet og kunnskap om eget barn er selve grunnlaget for samarbeidet, og de skal ha muligheten til medinnflytelse på barnets hverdag i barnehagen (Udir 2018). Gjennom et godt og kontinuerlig samarbeid mellom foreldre og barnehagen, vil Isak kunne få trygge omgivelser som legger til rette for gode muligheter for kommunikasjon og samspill ved bruk av ASK.

6.0 Oppsummering

Gjennom drøftingen kommer det frem hvordan alternativ, supplerende kommunikasjon fremmer og støtter språkutvikling for barn med kommunikasjonsvansker. Vi kan se at det å anvende riktig kommunikasjonsform kan bidra til at barnet mestrer og opplever trivsel i lek med andre. Også kommunikasjonspartneren er en viktig forutsetning for at barnet som anvender ASK får en positiv opplevelse av samhandlingen. Kunnskap om individet, hvordan det kommuniserer og hvilke ASK-hjelpemidler som er i bruk samt håndtering av disse, vil ha en stor betydning for ASK-brukere i praksis.

I drøftingen kommer det frem at uønskede konsekvenser kan oppstå for barnet dersom kommunikasjonspartneren fremtreder som dominerende, styrer kommunikasjonen og handler ut ifra det den mener er riktig og ikke hva barnet ønsker. Bevissthet rundt ASK kan hindre at mennesker som anvender alternative kommunikasjonsmidler blir fratatt retten til å kommunisere. Ved å belyse viktigheten rundt ASK, kan det isteden bli opparbeidet gode kommunikative miljø rundt den eller de som har behov for tilrettelegging der partneren samhandler med ASK-brukeren, og har fokus på dens selvbestemmelse. Dette kan også forhindre sannsynligheten for at kommunikasjonshjelpemidler blir plassert i et skap og gjenglemte. For å opprettholde bevisstheten og holdningene rundt bruk av ASK og tilrettelegging for dette, vil jeg tro at faste arenaer for utveksling av erfaringer og refleksjon over god praksis vil kunne bedre enhver kommunikasjonspartners kompetanse. En må jobbe seg opp mot å bli en god kommunikasjon- og samhandlingspartner, dersom en ønsker å jobbe med mennesker med behov for ASK.

7.0 Litteraturpresentasjon

Aadland, Einar. 2013. *Og eg ser på deg. Vitenskapsteori i helse- og sosialfag 3. utgave 2.opplag*. Oslo: Universitetsforlaget.

American Speech-Language-Hearing Association (ASHA) (2001). Augmentative and alternative communication: knowledge and skills for service delivery. *ASHA Supplement*, 22(3), 419-428. Hentet fra: Næss, Kari-Anne Bottegaard og Assgjerd Veia Karlsen. 2015. *God kommunikasjon med ASK-brukere*, red. Fagbokforlaget.

Bunkholdt, Vigdis. 2007. *Utviklingspsykologi*. Oslo: Universitetsforlaget.

Dalland, Olav. 2017. *Metode og oppgaveskriving*. 6.utgave. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.

Endresen, Anne Marie. 2015. *Å bygge bro*. Lest 28.03.21

<https://onedrive.live.com/?authkey=%21ADTTmo0fAZKqd2I&cid=B07D1624A29DE5A9&id=B07D1624A29DE5A9%2190190&parId=B07D1624A29DE5A9%2190187&o=OneUp>

Eide, Hilde og Tom Eide. 2012. *Kommunikasjon i relasjoner*. 2.utgave. Oslo: Gyldendal akademisk.

Eide, Hilde og Tom Eide. 2012. *Kommunikasjon i relasjoner*. 3.utgave. Oslo: Gyldendal akademisk.

Fellesorganisasjonen (FO). 2008. *Om vernepleieryrket*. Oslo: Fellesorganisasjonen for barnevernspedagoger, sosionomer og vernepleier (FO), Seksjonsrådet for vernepleierne. Hentet fra: Brask, Ole Davis, May Østby og Atle Ødegårs. 2016. Vernepleierens kjerne roller. Fagbokforlaget.

Gundersen, Knut og Luke Moynahan. 2006. *Nettverk og sosial kompetanse*. Gyldendal Akademisk.

Helgesen, Leif A. 2011. *Menneskets dimensjoner. Lærebok i psykologi. 2. utgave*. Kristiansand: Høyskoleforlaget AS.

Isaac.no. *Kartlegging*. Lest 02.04.21

<https://www.isaac.no/fagstoff/kartlegging/>

Isaac.no *Kartlegging av motorikk*. Lest 21.05.21

<https://www.isaac.no/fagstoff/kartlegging/kartlegging-av-motorikk/>

Isaac.no *Om ISSAC*. Lest 04.04.21

<https://www.isaac.no/om-isaac>

Jacobsen, Dag Ivar, Jan Thorsvik. 2013. *Hvordan organisasjoner fungerer*. Bergen: Fagbokforlaget.

Karlsen, Asgjerd Veia, Hanne Sofie Midtlin, Tone Tax og Kari-Anne Bottegaard Næss. 2015. Kommunikasjonspartnere og kommunikasjonsstrategier. I *God kommunikasjon med*

ASK-brukere, red. Næss, Kari-Anne Bottegaard og Asgjerd Vea Karlsen. Bergen: Fagbokforlaget.

Kleppenes, Anne-Merete og Anita Sande. 2015. Lovverk og ASK. I *God kommunikasjon med ASK-brukere*, red. Næss, Kari-Anne Bottegaard og Asgjerd Vea Karlsen. Bergen: Fagbokforlaget.

Kunnskapsdepartementet. 2006. *Rammeplan for barnehagens innhold og oppgaver*. Oslo: Kunnskapsdepartementet

Lunde, Edith Victoria. 2009. Innspill til habiliteringsprosessen i *Utviklingshemning og habilitering*, red. Eknes, Jarle og Jon A. Løkke. Oslo: Universitetsforlaget.

Næss, Kari-Anne Bottegaard. 2015. God kommunikasjon med ASK- brukere. I *God kommunikasjon med ASK-brukere*, red. Næss, Kari-Anne Bottegaard og Asgjerd Vea Karlsen. Bergen: Fagbokforlaget.

Owren, Thomas og Sølvi Linde. 2011. Vernepleierens arbeidsmodell. I *Vernepleiefaglig teori og praksis: Sosialfaglige perspektiver*, red. Owren, Thomas og Sølvi Linde. Oslo: Universitetsforlaget.

Røkenes, Odd Harald og Per Halvard Hanssen. 2012. *Bære eller bryte. Kommunikasjon og relasjon i arbeid med mennesker*. Bergen: Fagbokforlaget.

Rasmussen, Trude Dahl. 2015. ASK-brukeren som en interessant person og kommunikasjonspartner: et foreldreperspektiv. I *God kommunikasjon med ASK-brukere*, red. Næss, Kari-Anne Bottegaard og Asgjerd Vea Karlsen. Bergen: Fagbokforlaget.

Skogdal, Signhild. 2015. Mulighetsbetingelser for deltakelse og kommunikasjon i skolen. I *God kommunikasjon med ASK-brukere*, red. Næss, Kari-Anne Bottegaard og Asgjerd Vea Karlsen. Bergen: Fagbokforlaget.

Soto, Gloria. 2012. Training partners in AAC in culturally diverse families. *Perspectives on Augmentative and Alternative Communication*, 21(4), 144-150. DOI: 10.1044/aac21.4.144.

Spiss.no. *Hvem er SPISS*. Lest 04.04.21

<https://www.spiss.no/om-spiss>

Stadskleiv, Kristine. 2015. Kartlegging. I *God kommunikasjon med ASK-brukere*, red. Næss, Kari-Anne Bottegaard og Asgjerd Vea Karlsen. Bergen: Fagbokforlaget.

Statped.no. 2018. *Grunnutredning av ASK*. Lest 02.02.21

<https://www.statped.no/alternativ--supplerende-kommunikasjon-ask/grunnutredning-av-ask/>

Statped.no. 2021. *ASK-kartlegging*. Lest 02.05.21

<https://www.statped.no/alternativ--supplerende-kommunikasjon-ask/ask-kartlegging/>

Statped.no. 2013. *Samspill, lek og kommunikasjon. Taleteknologi- en vei til deltakelse for små barn*. Lest 02.04.21

<http://www.statped.no/globalassets/laringsressurs/dokumenter/02-bokhefte/samspill-lek-og-kommunikasjon-digital-v1.pdf>

Bjarkøy, Hilde. 2017. *Sosiale historier*. Språkhjertet. Lest 02.04.21

<https://språkhjerte.no/sosiale-historier/>

Tetzchner, Stephen Von og Harald Martinsen. 2014. *Alternativ og supplerende kommunikasjon. En innføring i tegnspråkopplæring og bruk av kommunikasjonshjelpemidler for mennesker med språk- og kommunikasjonsvansker*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.

Utdanningsdirektoratet. 2016. *Hva er ASK?* Lest 14.04.21

<https://www.udir.no/laring-og-trivsel/sarskilte-behov/ask/ASK-skole/hva-er-ask-og-hvem-har-behov-for-det/>

Utdanningsdirektoratet. 2018. *Pedagogisk tilrettelegging, ASK i barnehagen*. Lest 26.04.21

<https://www.udir.no/laring-og-trivsel/sarskilte-behov/ask/ask-i-barnehagen/pedagogisk-tilrettelegging/>

Utdanningsdirektoratet. 2018. *Barns trivsel – voksnes ansvar*. Lest 11.05.21

<https://www.udir.no/laring-og-trivsel/stottmateriell-til-rammeplanen/trivselsveileder/8-Samarbeid-mellom-barnehage-og-hjem/>

Utdanningsdirektoratet. 2016. *Rettigheter for elever med behov for ASK*. Lest 13.05.21

<https://www.udir.no/laring-og-trivsel/sarskilte-behov/ask/ASK-skole/rettigheter/>

Wifstad, Åge. 2018. *Vitenskapsteori for helsefagene*. Universitetsforlaget.

Øzerk, Meral og Kamil Øzerk. 2016. *Autisme og Pedagogikk*. Cappelen Damm Akademisk.